

جغرافیا و توسعه شماره ۴۶ بهار ۱۳۹۶

وصول مقاله : ۱۳۹۴/۰۷/۱۴

تأیید نهایی : ۱۳۹۵/۰۸/۱۷

صفحات : ۱۴۶-۱۳۳

## ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح هادی روستایی از دیدگاه روستاییان مطالعه‌ی موردی: دهستان کرخه

دکتر وحید ریاحی<sup>۱</sup>، شیما سالمی‌زاده<sup>۲\*</sup>، صدیقه گرمی نسب<sup>۳</sup>، فاطمه حاتمی<sup>۴</sup>

### چکیده

نزدیک به سه دهه از اجرای طرح‌های هادی در نواحی روستایی کشور می‌گذرد و صرف اعتبارات ملی در مراحل مختلف تهیه و اجرای آن، تحول گسترده در زمینه‌های کالبدی- فضایی، مانند دگرگونی در بافت کالبدی روستا، تغییر در الگوی ساخت مسکن، هماهنگی در شبکه‌ی معابر روستا و تسهیل در امر رفت و آمد روستاییان را فراهم آورده است. هدف از انجام این پژوهش، ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح‌های روستایی در دهستان کرخه در شهرستان اهواز است. این پژوهش، بر مبنای هدف از نوع کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی- تحلیلی است و در چهار بعد مسکن، شبکه‌ی معابر، کاربری اراضی و بهداشت محیط در نتیجه‌ی اجرای طرح‌های هادی روستایی انجام شده است. برای گردآوری اطلاعات، از تلفیق روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شده و بر اساس آن با توجه به حجم جامعه‌ی آماری (۱۳۳۳ خانوار)، حجم نمونه خانوارها بر پایه‌ی فرمول کوکران برابر ۲۹۸ خانوار به دست آمده است. نتایج تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، میزان اثرگذاری طرح‌های روستاها در هر چهار بعد رابطه‌ی معناداری دارند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که اجرای طرح‌های روستایی در عمل موجب بهبود در متغیرهای مورد بررسی به ترتیب در مسکن روستایی، شبکه‌ی معابر، بهداشت محیط و کاربری اراضی در سطح دهستان کرخه شده است که به معنای ایجاد بافت فیزیکی نسبتاً منظم و مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی است.

کلیدواژه‌ها: طرح‌های هادی روستایی، برنامه‌ریزی کالبدی، آثار کالبدی، مسکن روستایی، دهستان کرخه.

1- Riahi@khu.ac.ir

2- shimasalemizade@yahoo.com

3- sedighekarami29@yahoo.com

4- somaaa8610@yahoo.com

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی تهران

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، مدرس دانشگاه پیام نور سوسنگرد\*

۳- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی تهران، مدرس دانشگاه پیام نور جهرم

۴- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، پیام نور بیرجند

## مقدمه

بستر طبیعی یک سکونتگاه و تغییرات ایجاد شده در آن مانند ساختمان‌ها، خیابان‌ها، تسهیلات عمده به عنوان عناصر کالبدی اشغال‌کننده‌ی فضا محسوب می‌شوند (بحرینی، ۱۳۷۰: ۳۳۹). مهیا نمودن عناصر کالبدی مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط زمان از عوامل اصلی ماندگاری مجتمع‌های زیستی به ویژه در مناطق روستایی است، افزایش تدریجی نابرابری‌های شرایط زندگی بین نقاط شهری و روستایی از دهه‌ی ۱۳۴۰ به بعد، جریان مهاجرت‌های روستا به شهر را در کشور به وجود آورد. تشدید این امر در دهه‌های بعد نگرانی‌های عمده‌ای را برای برنامه‌ریزان فراهم نمود، به نحوی که تجلی آن در خدمات‌رسانی قابل توجه در سال‌های پس از انقلاب اسلامی بروز کرد که منجر به برخورداری بخش عمده جمعیت روستایی کشور از تسهیلات خدمات عمومی نظیر راه، آب لوله‌کشی، برق، تلفن، خدمات بهداشتی و درمانی و غیره شده است (عنابتانی، ۱۳۸۱: ۱۰۱). فیزیوگرافی روستاهای کشور بر اثر اوضاع خاص فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شرایط جغرافیایی در طول قرن‌ها تکوین یافته است. کالبد فیزیکی روستاها که طی یک حرکت کند و بطئی متأثر از نظام‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها شکل گرفته است، به دلیل عدم تحرک این نظام‌ها در چند دهه‌ی اخیر بدون پیدایش تغییرات اساسی به همان صورت باقی مانده است. به همین دلیل تهیه و اجرای طرح هادی روستایی با بیش از دو دهه‌ی سابقه از اساسی‌ترین اقداماتی است که به منظور توسعه‌ی فیزیکی روستاهای ایران اجرا شده است. تهیه و اجرای طرح هادی روستایی با هدف هدایت و کنترل رشد و توسعه‌ی فیزیکی واجد شرایط از سال ۱۳۶۶ با مسؤولیت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و زیر نظر معاونت عمران روستایی (آسایش، ۱۳۷۴: ۷۹) و در راستای بهبود یکی از مسایل و مشکلات اساسی روستاهای کشور یعنی

نابسامانی وضع کالبدی و کیفیت نامناسب مسکن روستایی در حال اجرا است. در این راستا طی نزدیک به سه دهه‌ی اخیر بیش از ۲۵ هزار طرح هادی مطالعه و بالغ بر ۲۰ هزار طرح به اجرا گذاشته شد. طرح هادی به عنوان یک متغیر بیرونی، بر ساختارهای روستا اثر می‌گذارد، این ساختارها شامل ابعاد چهارگانه فیزیکی- کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی روستا است. طرح هادی با مبنای تغییر و تحول در ساختار فیزیکی- کالبدی بخشی از فرایند توسعه‌ی روستایی به شمار می‌رود؛ زیرا خطوط اصلی این طرح‌ها در قالب تغییرات بیرونی یا کالبدی روستا خلاصه می‌شود. رویکرد توسعه‌ی فیزیکی- کالبدی روستا، رویکرد غالب در برنامه‌های اول و دوم توسعه بوده و این رویکرد ساخت فیزیکی- کالبدی روستاها را متناسب با شرایط تحول و توسعه‌ی جامعه‌ی روستایی نمی‌داند و لازمی تحول و توسعه‌ی روستایی را تغییر در ساختار کالبدی و فیزیکی آن می‌داند. بدین سبب در این مقطع حرکت‌های اولیه در مورد تهیه و اجرای طرح‌های کالبدی، طرح‌های هادی با بهسازی روستاها که هدف آن، توزیع بهینه‌ی خدمات و نیز ایجاد کالبدی مناسب برای فراهم کردن بستری برای بهبود جریان توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی در روستا بود، به شکل جدیدتر مورد توجه قرار گرفت (اصلانی، ۱۳۷۸: ۲۲۳). با گذشت نزدیک به سه دهه از تهیه و اجرای طرح‌های روستایی در کشور سزاوار است بررسی گردد که اجرای این گونه طرح‌ها چه پیامدهایی را برای جامعه‌ی روستایی داشته است. با توجه به ابعاد چهارگانه توسعه‌ی روستایی (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی) و اهمیت بُعد کالبدی روستاها در جهت نیل به توسعه‌ی روستایی، این پژوهش بر آن است آثار کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی را در توسعه روستایی مورد بررسی قرار دهد. از آنجایی که در آینده احتمال تبدیل روستاهای پرجمعیت به نقاط شهری وجود دارد،

دارد، لازم و ضروری است چرا که بدون دستیابی به نتایج تحقیقات دیگران توسعه و تکامل آنها، امکان رسیدن به پاسخ مناسب و تجزیه و تحلیل بهتر میسر نیست. در رابطه با آثار و پیامدهای طرح‌های هادی بر روستاهای کشور، ارزیابی بسیاری در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی انجام شده که به نتایج مشابهی منجر شده است. جدول شماره (۱) به تشریح پاره ای از این مطالعات در چند سال اخیر پرداخته است.

اجرای بهتر و مؤثر طرح هادی روستایی از لحاظ پایه ریزی درست ساختار کالبدی شهرهای نوظهور دارای اهمیت است. از این رو تحقیق حاضر به دنبال این پرسش است که اجرای طرح‌های هادی روستایی تا چه اندازه در تحقق اهداف کالبدی موفق بوده است.

### پیشینه تحقیق

در انجام هر تحقیق علمی مطالعه و بررسی تحقیقات و پژوهش‌هایی که در ارتباط با موضوع مورد بررسی انجام شده و در اصطلاح، پیشینه‌ی تحقیق نام

جدول ۱: تحقیقات و مطالعه مرتبط با موضوع مورد مطالعه

ردیف	نام محقق	عنوان تحقیق	سال	نتایج و توضیحات
۱	عظیمی، نورالدین، جمشیدیان، مجید	بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی و کالبدی اجرای طرح‌های هادی در منطقه غرب گیلان	۱۳۸۴	موفقیت نسبی در خدمات رسانی، عدم موفقیت در رعایت مسایل زیست‌محیطی و مشارکت دادن مردم در فرایند طرح، وجود اشکالاتی در فرایند تهیه و اجرای طرح.
۲	باقلانی، کبری	ارزیابی طرح‌های هادی روستایی شهرستان ایلام	۱۳۸۶	ارزیابی وضعیت معابر اصلی روستاها از متوسط تا خوب از دید روستاییان، مهمترین مشکلات معابر اصلی و فرعی روستاها، سطوح ناصاف و آب گرفتگی، روسازی بد، عرض کم، و زیر سازی بد.
۳	عزیز پور، فرهاد و حسینی حاصل، صدیقه	مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور (با تأکید بر طرح‌های هادی روستایی)	۱۳۸۷	ایجاد تحولات شگرف در ابعاد مختلف جامعه روستایی به ویژه محیطی و کالبدی، ایمن سازی و کاهش آسیب‌های ناشی از بروز سوانح طبیعی، دفع بهداشتی زباله‌ها و پسماندهای خانگی، دفع و هدایت آب‌های سطحی و فاضلاب، ترغیب روستاییان برای اجرای پروژه‌های طرح هادی نظیر اصلاح معابر فرعی، احداث پیاده رو، ساخت مسجد، درمانگاه و مانند آن و رونق ساخت و ساز در روستاها.
۴	مظفر، فرهنگ و حسینی، سیدباقر	ارزیابی آثار اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران	۱۳۸۷	فقدان یا نقص مطالعات محیطی به هنگام تهیه طرح، عدم پیش‌بینی آثار اجرای پروژه‌های ده گانه بر محیط طبیعی و محیط روستاها به هنگام تهیه و سپس اجرای طرح‌ها.
۵	عناستانی، علی اکبر	ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در روستاهای غرب خراسان رضوی	۱۳۸۸	امیدواری روستاییان به سکونت در روستا، موفقیت طرح در زمینه خدمات‌رسانی به روستاییان، عدم موفقیت طرح از نظر زیست محیطی و جلب مشارکت مردم، عدم رضایت مسؤلان و مردم از فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستاها.
۶	تقیلو، علی اکبر و همکاران	ارزیابی طرح‌های هادی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان	۱۳۸۸	عملکرد ضعیف طرح‌های هادی و عملکرد بهتر آنها در ابعاد اجتماعی نسبت به ابعاد اقتصادی.
۷	عناستانی، علی اکبر و اکبری، محمد حسن	ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه‌ی کالبدی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان چهرم)	۱۳۹۱	بیشترین اثرگذاری طرح‌های هادی در روستاها در بعد بازگشایی و نوسازی معابر روستایی، عدم موفقیت در مسکن روستایی و کاربری اراضی.
۸	شماعی، علی و همکاران	ارزیابی آثار اجرای طرح‌های هادی بر سکونتگاه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان نیشاپور)	۱۳۹۳	بهبود معابر روستایی پس از اجرای طرح‌های هادی، و عدم توجه به شاخص‌های محیط زیست از جمله آرامستان، دفع زباله، فاضلاب، فضای سبز و جمع‌آوری آب‌های سطحی، موفقیت طرح در زمینه بعد اجتماعی، شاخص میزان مهاجرت، مشارکت و رضایتمندی، موفقیت در بعد اقتصادی، شاخص‌های سرمایه‌گذاری و اشتغال.

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان: ۱۳۹۳

تأکید دارد که به عنوان اساس شناخت و آینده‌نگری به کار می‌روند. در گروه دوم نظریه‌های شیوهی کار مطرح است و در آن فرایند عمل برنامه‌ریزی و تشریح اقدامات مانند کاربری زمین اهمیت می‌یابد و در گروه سوم بر نظریه‌های اجتماعی تأکید شده که اصولاً در زمینه‌ی هدف نهایی برنامه‌ریزی و البته بر نقش مردم متمرکز است (دارابی، ۱۳۸۸: ۲۱).

هدف از برنامه‌ریزی‌های کالبدی یافتن مطلوب‌ترین حالت سازگاری میان فضا و جامعه است که در آن همه فعالیت‌ها، سازمان‌یافته، اندیشیده شده و منظم به منظور ساماندهی و بهسازی محیط کالبدی انجام می‌شود. لذا اتخاذ سیاست توسعه‌ی یکپارچه روستایی بر اساس بهره‌برداری از توان‌های محلی و مشارکت میان سازمان‌های خصوصی و نهادهای دولتی با رویکرد چند بخشی مهم جلوه می‌کند و در جهت تحقق چنین امری سه‌گونه از اقدامات الزامی می‌نماید. اقدام نخست کوشش در جهت ایجاد مناسبات نهادی مناسب در سطح محلی و منطقه‌ای با تعریف جدید سیاست‌ها است.

در دومین اقدام کوشش جهت ساخت ظرفیت‌های محلی با ارائه‌ی برنامه‌های توسعه‌ی اجتماعی به منظور توانمندسازی اعتبار دارد و در سومین اقدام کوشش در جهت ایجاد مناسبات انعطاف‌پذیر با حمایت از مرکز برای توسعه‌ی روستایی با توجه به نیازها و شرایط مناطق روستایی ضرورت دارد (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۷). نظریه‌های برنامه‌ریزی کالبدی روستایی بر پایه‌ی دو محور اساسی نظریه‌های تبیین و نظریه‌های تغییر قابل تفکیک هستند؛ لذا می‌توان گفت که طرح‌های هادی روستایی صرف‌نظر از محورهای فوق نیازمند به کارگیری الگوهای زمانی برای رسیدن به اهداف و تحقق آرمان‌هاست؛ چرا که پاسخ به همه نیازها و خواسته‌های روستاییان و گروه‌های هدف روستایی در

بنابراین باتوجه به اهمیت این طرح در سطح روستاهای کشور و با عنایت به اینکه تا پایان سال ۱۳۸۹ حدود ۲۴۸۹۹ طرح هادی روستایی تهیه گردیده و در ۹۹۱۲ روستا به مرحله اجرا در آمده است، بر این مبنا پژوهش حاضر بر آن بوده تا با توجه به اجرای طرح‌های هادی در منطقه‌ی مورد مطالعه که اقدامی دولتی در جهت توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی به شمار می‌رود، ارزیابی کالبدی طرح‌های هادی در دهستان کرخه را مورد توجه و بررسی قرار دهد.

### مبانی نظری

بررسی‌های نظری در خصوص سیر تحول الگوها و نظریه‌های برنامه‌ریزی در روستاهای کشور مؤید آن است که نظام برنامه‌ریزی به سمت نظامی منعطف و فرایندی در حال تغییر است که ناشی از درک چند نکته اساسی است. نخست آنکه امکان شناخت کامل سیستم یک سکونتگاه در طرح هادی میسر نبوده و لازم است تحولات آن بطور کلی پیش‌بینی شود. سپس تحول سیستم سکونتگاه روستایی بر پایه‌ی نظام سکونتگاهی در طی زمان دیده شود و در نهایت عدم پاسخگویی برنامه‌ریزی خطی نیازمند برنامه‌ریزی فرایندی را ضرورت بخشیده است (دارابی، ۱۳۸۸: ۹). خاستگاه تئوریک طرح‌های هادی روستایی برنامه‌ریزی کالبدی است که در ایران پس از انقلاب اسلامی در نتیجه‌ی اهداف عدالت طلبانه معطوف روستاها شده و دست کم در میان کشورهای هم‌تراز و منطقه منحصراً به فرد است. در میان نظریه‌های مرتبط با برنامه‌ریزی‌های کالبدی تحقیقات مک‌کونل<sup>۱</sup> برجسته تر از سایرین به نظر می‌رسد که در آن نظریه‌های رایج در برنامه‌ریزی کالبدی در سه گروه نخست طراحی و تفسیر شده است. گروه نخست بر نظریه‌های بنیادین

روستایی را بر عهده می‌گیرد (پژوهشکده سوانح طبیعی، ۱۳۸۸: ۱۳۹-۱۳۸).

در اساسنامه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی مصوب مجلس شورای اسلامی، طرح‌های روستایی طرحی برای فراهم کردن بستر تجدید حیات و هدایت روستا به لحاظ ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی تعریف شده (آسایش، ۱۳۷۴: ۷۸) و البته نخستین تلاش سازمان‌یافته و فراگیر ملی برای سازماندهی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی با هدف فراهم‌سازی زمینه‌های توسعه و عمران مناطق روستایی، همین طرح بوده است (غفاری، ۱۳۹۰: ۱۶۹). نخستین اقدام اجرایی جهت تهیه طرح هادی روستایی در سال ۱۳۶۲ با تهیه و اجرای طرح با عنوان طرح اصلاحی-روانبخشی روستاها توسط استانداری چهارمحال بختیاری آغاز شد و با توجه به استقبال روستاییان در سال‌های بعد با مصوبه مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۶) و به منظور توسعه کالبدی روستاها، تهیه طرح‌های هادی در دستور کار بنیاد مسکن و جهاد سازندگی وقت قرار گرفت. در برنامه اول پنج‌ساله کشور (۷۲-۱۳۶۷) نیز طرح‌های هادی روستایی برای نخستین بار وارد اسناد برنامه‌های کشور شد و تاکنون ادامه دارد در حال حاضر در ابتدای برنامه‌ی پنجم توسعه کشور تعداد روستاهای دارای طرح هادی مصوب بالغ بر ۲۴۸۷۰ طرح می‌باشد (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۶۶). در طرح هادی روستایی هر چند تجدید حیات اجتماعی - اقتصادی روستا مد نظر قرار می‌گیرد، اما عملاً طرح‌ها محدود به فعالیت‌های کالبدی گردیده است. پروژه‌های کالبدی اصلاح معابر و اجرای میدان‌ها، دفع فاضلاب سطحی (جوی، جدول و کانیو)، دیوار حفاظتی، احداث پارک و محل بازی، و نظائر آن بخش عمده در معرفی طرح‌های هادی روستایی است (سرتیپی، ۱۳۸۷: ۵۸۸).

طرح‌های هادی روستایی میسر نیست و هم از این رو ترکیبی از برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، اقتصادی، محیطی و کالبدی مد نظر قرار گرفت و تمرکز بر بخش کالبدی به معنای عدم توجه بر بخش‌های دیگر معنا نیافت. لذا می‌توان گفت برنامه‌ریزی کالبدی با رویکرد چندبخشی برای توسعه‌ی یکپارچه روستایی هدف مطلوب برنامه‌ریزی‌های روستایی می‌تواند مطرح شود که در کوتاه‌مدت قابل دستیابی نیست. همه اینها بیانگر نگرش‌های موجود در توسعه‌ی روستایی است که بعضاً در قالب طرح‌های هادی روستایی مطرح شده است. در عمل اما توجه به برنامه‌ریزی کالبدی برجسته‌تر از سایر برنامه‌ریزی‌ها در نواحی روستایی مورد توجه قرار گرفته است. در ایران مسایل مربوط به روستا و توسعه‌ی روستایی از جمله مسایلی است که مورد توجه مسؤولان کشور بویژه پس از انقلاب اسلامی بوده است، چرا که بخش عمده‌ای از جمعیت کشور در روستاها سکونت دارند (پژوهشکده سوانح طبیعی، ۱۳۸۸: ۷). عرصه‌های روستایی در ایران به عنوان یک واقعیت مکانی-فضایی، برای پنداری از تعامل مؤلفه‌های متفاوت اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی و کالبدی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۴۷).

تعامل متقابل میان انسان روستانشین و کالبد روستایی، فرایند یکپارچه‌ای است که در روند تحول و توسعه کالبدی روستایی باید در نظر گرفته شود. از یک سو، شناخت صحیح در رابطه با عناصر تشکیل‌دهنده‌ی این سیستم و روابط میان عناصر آن، باید کسب شود. براساس این شناخت، می‌توان روند تحول آینده را پیش‌بینی و در شکل‌دهی مجدد و یا تصحیح روند تحول و حرکت، دخالت کرد. بنابراین طرح هادی روستایی، در حقیقت، طرح توسعه‌ی فضای کالبدی روستایی است و بر اساس اهدافی که برای آن تعیین شده است، هدایت روند و فرایندهای توسعه‌ی کالبدی

این طرح، با استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌ها، و در صورتی که نظارت و ارزشیابی مناسبی داشته باشد، می‌تواند زمینه‌ساز بهبود تسهیلات عمومی و رفاهی از قبیل نوسازی مسکن روستایی، معابر جدید و حریم مسکونی، بهبود وضعیت زندگی روستاییان و مشارکت آنان شود. در واقع انجام این گونه مطالعات، منجر به آگاهی از دیدگاه‌ها و عقاید کارشناسان، شناسایی نقاط ضعف و قوت طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای خواهد شد (برزو و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۴). این پژوهش نیز در همین راستا مطرح و به انجام رسیده است.

### روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر بر مبنای هدف از نوع کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات نیز از روش اسنادی و میدانی بهره‌گیری شده است؛ بطوری که در مرحله‌ی توصیف، داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز با روش‌های اسنادی به دست آمده‌اند. بخش میدانی علاوه بر مشاهده‌ی مستقیم و مصاحبه، مبنی بر تهیه و تکمیل پرسشنامه است. جامعه‌ی آماری در این پژوهش شامل روستاهایی است که ۱۰ سال از تصویب و اجرای طرح‌های هادی در آنها سپری شده است، بنابراین تعداد ۵ روستا با جمعیت ۱۳۳۳ خانوار مورد مطالعه قرار گرفت. برای برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵٪ و احتمال خطای ۵٪ به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است. ابزار اصلی پژوهش پرسشنامه بوده که روایی گویه‌های آن توسط اعضای هیأت علمی دانشگاه و همچنین مجریان و متخصصان اجرای طرح‌های هادی مورد تأیید قرار گرفت. به منظور پایایی ابزار مورد تحقیق یک مطالعه‌ی مقدماتی با ۵۰ پرسشنامه انجام شد سپس بر مبنای نتایج تغییرات لازم در پرسشنامه لازم

صورت گرفت نتایج به دست آمده از پیش‌آزمون حاکی از اعتماد و پایایی قابل قبول ابزار مورد مطالعه می‌باشد که بر اساس آلفای کرونباخ پایایی پرسشنامه ۰/۸۵ درصد محاسبه شده است. طراحی پرسشنامه بنا به ضرورت و هدف پژوهش در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم: ۱، خیلی زیاد: ۵) صورت گرفته است. بر این اساس برای ارزیابی آثار طرح‌های هادی بافت کالبدی، تعداد ۲۹۸ نفر (سرپرست خانوار) از روستاییان مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آن‌ها در محیط‌های نرم‌افزاری ArcGIS, SPSS و نسبت به تحلیل داده‌ها در سطح منطقه‌ی مورد مطالعه اقدام شد. جامعه‌ی آماری در این تحقیق شامل روستاهایی هستند که دارای طرح‌های روستایی در بخش حمیدیه، دهستان کرخه می‌باشد و جامعه نمونه شامل ۵ روستا (علاونه فای، شیخ زهراب، قاسم زامل، جنادله (شیخ طعمه)، علاونه زعیف) که از زمان تهیه و تصویب طرح‌های هادی آنها حداقل بیش از ده سال گذشته است. طبق نظریه‌ی کارشناسان تهیه‌ی طرح‌های روستاهای مورد مطالعه فاز اجرایی به صورت درصد در جدول شماره‌ی ۳ ارائه شده است.

### شاخص‌ها و متغیرها

شناخت بهتر و دقیق‌تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت مستلزم دسترسی به اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است. برای نیل به این مهم از یک‌سری شاخص‌ها استفاده می‌شود که این شاخص‌ها می‌توانند سطحی از رشد و توسعه‌ی مکان‌های جغرافیایی را برای ارزیابی معیارهای انتخاب شده نشان دهند (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۱۲). در این پژوهش مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی آثار طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی روستاها در جدول شماره‌ی ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: متغیرها و شاخص‌های اندازه‌گیری اثرگذاری طرح‌های توسعه‌ی کالبدی روستا

بهداشت محیط	کاربری اراضی	شبکه معابر	مسکن
۱ جمع‌آوری و هدایت آب‌های سطحی از معابر روستا	۱. ایجاد تناسب منطقی بین جمعیت و کاربری‌ها	۱. سهولت رفت و آمد	۱. الگوی ساخت و ساز روستایی
۲. جمع‌آوری فاضلاب روستایی	۲. جذب امکانات و خدمات رفاهی	۲. احداث معابر جدید	۲. الگوی مسکن (تیپ مسکن)
۳. جمع‌آوری زباله‌ها	۳. زیربنایی	۳. تجهیز و بهسازی معابر موجود (جدول‌گذاری)	۳. تراکم ساختمانی
۴. تعیین حدود کلی مکان دفع بهداشتی زیانه	۴. نحوه‌ی توزیع خدمات	۴. کیفیت پوشش معابر	۴. بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن
۵. مکان‌یابی و توسعه‌ی محدودده‌ی گورستان	۵. شناسایی و نگهداری از بافت‌های با ارزش تاریخی و فرهنگی	۵. تغییرات سلسله مراتب معابر	۵. تراکم خانوار در واحد مسکونی
۶. ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا	۶. مکان‌یابی مناسب خدمات	۶. نحوه دسترسی به معابر	۶. رعایت ضوابط فنی طرح در ساخت و ساز
	۷. کیفیت دسترسی به خدمات	۷. رعایت ضوابط فنی طرح در مورد معابر (تعریض مناسب، شیب مناسب و رعایت حریم راه‌های روستایی...)	۷. ایجاد زمینه و بستر برای صدور سند مالکیت
		۸. زیباسازی معابر	

مأخذ: عنایتی، ۱۳۹۱

## معرفی جامعه‌ی مورد مطالعه

کرخه علاوه فای بوده که در جنوب غرب دهستان کرخه و در فاصله ۴۶ کیلومتری شمال غرب شهر اهواز واقع گردیده است. به لحاظ تقسیمات سیاسی روستاهای مورد مطالعه، ۵ روستا از ۲۰ آبادی دهستان کرخه، در بخش حمیدیه، از توابع شهرستان اهواز در استان خوزستان می‌باشند. به لحاظ طبیعی روستاهای مورد مطالعه در یک موقعیت جلگه‌ای دارای زمین صاف و هموار واقع شده است و آب و هوای روستاها به تبعیت از منطقه‌ی گرم و خشک و زمستانی بارانی و مرطوب است. جدول شماره ۳ مشخصات جمعیتی روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

در محدوده‌ی مورد مطالعه - موقعیت جغرافیایی بیانگر بسیاری از ویژگی‌های روستا از جمله حجم جمعیت، نوع فعالیت‌ها، امکان دسترسی به منابع و توان‌های بالقوه برای رشد و توسعه است. براین اساس، یک موقعیت دشتی در مقایسه با موقعیت کوهستانی از ابعاد مختلف تفاوت‌های چشمگیری دارد (سعیدی، ۱۳۷۹: ۴۰). دهستان کرخه با مساحتی برابر ۳۴۵ کیلومتر مربع نزدیک به ۴ درصد از کل مساحت شهرستان اهواز را به خود اختصاص داده است. مجموعه دارای ۲۰ نقطه‌ی روستایی می‌باشد. مرکز دهستان

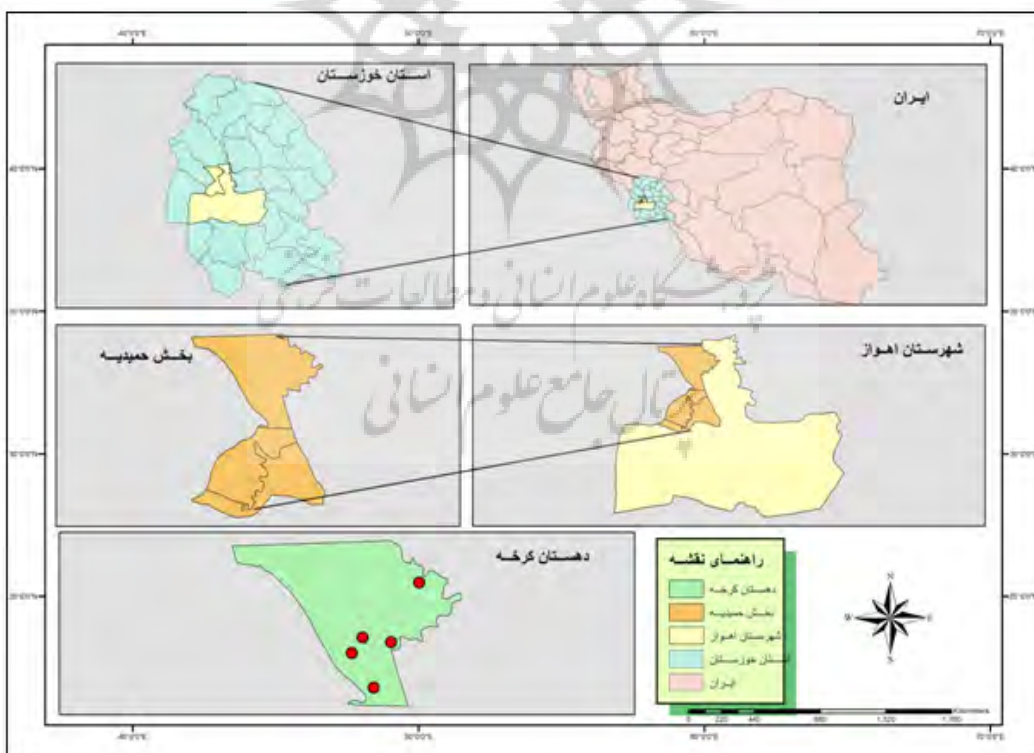
جدول ۳: تعداد جمعیت و تعداد خانوار روستاهای مورد مطالعه

روستا	سال آماری	مشخصات جمعیتی و سال طرح‌های		
		جمعیت	تعداد خانوار	فاز اجرایی
علاونه فای	۱۳۹۰	۱۷۷۶	۴۲۴	۱۳۸۳
شیخ زهراب	۱۳۹۰	۱۸۰۶	۴۲۳	۱۳۸۳
جنادله (شیخ طعمه)	۱۳۹۰	۱۰۲۴	۲۱۸	۱۳۸۳
علاونه ضعیف	۱۳۹۰	۸۴۹	۱۹۲	۱۳۸۳
قاسم زامل	۱۳۹۰	۴۰۶	۶۷	۱۳۸۳

مأخذ، مرکز آمار ایران: ۱۳۹۰



شکل ۱: موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه در دهستان کرخه  
تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۳



شکل ۲: موقعیت دهستان کرخه در سطح استان، شهرستان و بخش  
تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۳



## یافته‌های تحقیق

## طرح هادی و مسکن روستایی

راهبرد حفظ و نگهداری بهره‌برداران کوچک که امروزه در توسعه اقتصادی و اجتماعی نقش بازی می‌کنند، راهبرد بهبود مسکن است (Isabel, 2009: 806). با توجه به اینکه کیفیت ابنیه، بخشی از شرح خدمات طرح‌های هادی را تشکیل می‌دهد، بنابراین بهبود وضعیت مسکن یکی از اهداف مهم این طرح‌ها است. به همین سبب برای ارزیابی عملکرد طرح‌های هادی در متغیر مسکن، از شاخص‌های مقاوم‌سازی مسکن، تغییر الگوی ساخت و ساز، افزایش تراکم ساختمانی، ایجاد زمینه برای صدور سند مالکیت، رعایت مقررات

در ساخت‌وساز، میزان تغییر در تیپ مسکن و افزایش تراکم خانوار استفاده شده است. در بین شاخص‌های هفت‌گانه‌ی مسکن، میانگین شاخص افزایش تراکم ساختمانی برابر با ۳/۶۱ است و پایین‌ترین میزان عملکرد مربوط به شاخص رعایت مقررات در ساخت و ساز روستایی با میانگین ۲/۷۹ است. در بین شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش، شاخص‌ها از رابطه‌ی معناداری برخوردار هستند. همچنین بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص مقاوم‌سازی مسکن با ضریب پراکندگی (۰/۲۷) و کمترین میزان همگنی مربوط به شاخص رعایت مقررات در ساخت و ساز با ضریب پراکندگی (۰/۴۴) است.

جدول ۴: میزان اثر گذاری طرح‌های هادی روی شاخص‌های مسکن در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	شاخص‌ها	میزان اثر گذاری								
		میانگین	انحراف معیار	ضریب همبستگی	ضریب پراکندگی	ضریب همبستگی	ضریب پراکندگی	ضریب همبستگی		
۱	مقاوم سازی مسکن روستایی	۰/۹۵	۰/۰۰۰	۳/۵۰	۰/۲۷	۰	۱۸/۵	۲۶/۵	۴۰/۹	۱۴/۱
۲	افزایش تراکم ساختمانی	۱/۱۳	۰/۰۰۰	۳/۱۶	۰/۳۱	۵/۴	۸/۷	۲۳/۲	۲/۲۶	۲۷/۵
۳	میزان تغییر در تیپ مسکن روستایی	۱/۰۴	۰/۰۰۰	۳/۲۵	۰/۳۲	۵/۴	۱۷/۸	۳۳/۶	۳۲/۲	۱۱/۱
۴	تغییر الگوی ساخت و ساز روستایی	۰/۹۸	۰/۰۰۰	۲/۸۷	۰/۳۴	۷/۷	۲۸/۵	۳۱/۹	۲۷/۲	۲/۳
۵	افزایش تراکم خانوار	۱/۰۸	۰/۰۰۰	۲/۹۴	۰/۳۶	۲۰/۸	۱۸/۵	۲۹/۵	۳۲/۲	۸/۱
۶	ایجاد زمینه برای صدور مالکیت	۱/۴۳	۰/۰۰۰	۳/۲۸	۰/۴۳	۱۳/۴	۲۰/۱	۲۰/۱	۱۳/۴	۳۰/۵
۷	رعایت مقررات در ساخت و ساز	۱/۲۳	۰/۰۰۰	۲/۷۹	۰/۴۴	۱۰/۴	۲۲/۵	۳۷/۲	۲۲/۱	۷/۷

مأخذ، یافته‌های پژوهش: ۱۳۹۳

## طرح‌های هادی و شبکه معابر روستایی

یکی از بخش‌های مهم در اجرای طرح‌های هادی، تعریض یا احداث معابر در روستاهاست. اصلاح شبکه‌ی معابر و مسیر پیاده‌روها در واحد همسایگی بر زندگی ساکنان تأثیر بسیار دارد. افزون بر آن، سبب ایجاد فضای دوستانه شده و برنامه‌های بهداشتی در زمینه‌ی جمع‌آوری زباله، دفع آب‌های سطحی و پسماندهای منازل کارآمد می‌کند (Cherry, 2006: 281). با توجه به جدول ۵، مهمترین تأثیر طرح‌های هادی در روستاها، سهولت رفت و آمد روستاییان با میانگین ۳/۴۰ است که به دلیل افزایش ماشین آلات جدید و

لزوم رفت و آمد آنها از اولویت این طرح‌هاست. کمترین عملکرد در این بعد مربوط به شاخص تغییرات سلسله مراتب معابر با میانگین ۲/۵۴ است. همچنین در بین شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش، تمامی شاخص‌ها از رابطه‌ی معناداری برخوردار هستند. بر اساس یافته‌های پژوهش بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان در این بعد، مربوط به شاخص کیفیت معابر جدیدالاحداث با کمترین ضریب پراکندگی (۰/۳۲) و کمترین درصد همگنی مربوط به شاخص زیباسازی معابر دارای بیشترین ضریب پراکندگی (۰/۴۵) است.

جدول ۵: میزان اثر گذاری طرح‌های روی شاخص‌های شبکه‌ی معابر در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	شاخص‌ها	میزان اثر گذاری					میانگین رتبه ای	ضریب پراکندگی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
۱	کیفیت معابر جدید الاحداث	۱۱/۱	۱۷/۱	۳۹/۳	۲۴/۸	۳	۳/۰۸	۰/۰۰۰
۲	کیفیت پوشش معابر	۱۲/۴	۱۳/۱	۴۷/۳	۲۱/۵	۵/۷	۳/۰۵	۰/۰۰۰
۳	سهولت رفت و آمد روستاییان	۱۸/۵	۲۹/۵	۳۰/۲	۱۱/۱	۸/۱	۳/۴۰	۰/۰۰۰
۴	نحوی دسترسی به معابر	۲/۹	۱۶/۷	۳۰/۹	۳۴/۹	۱۴/۵	۲/۵۸	۰/۰۰۰
۵	رعایت ضوابط فنی	۱۳/۴	۱۵/۴	۳۴/۲	۲۶/۲	۱۰/۷	۲/۹۴	۰/۰۰۰
۶	تغییرات سلسله مراتب معابر	۵	۱۲/۸	۳۴/۲	۲۷/۲	۲۰/۸	۲/۵۴	۰/۰۰۰
۷	بهبود و بهسازی معابر موجود	۸/۴	۳۱/۵	۱۵/۸	۲۶/۲	۱۸/۱	۲/۸۵	۰/۰۰۰
۸	زیبا سازی معابر	۱۵/۸	۲۸/۲	۲۱/۸	۱۳/۴	۲۰/۸	۳/۰۴	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

### طرح‌های و کاربری اراضی روستاها

اهمیت زمین در روستا بیشتر است، بر خلاف شهر که قابلیت تولیدی آن مورد نظر نیست و تنها به عنوان فرصتی برای استقرار کاربری‌ها به آن نگاه می‌شود، زمین در نواحی روستایی، در حقیقت پشتیبان اصلی حیات و رونق اقتصادی به شمار می‌رود. بنابراین هرگونه بی‌توجهی به این مهم، توانمندی اجرایی طرح‌های را در روستا با مشکل جدی (عدم پیروی مردم از طرح و حرکت خلاف جهت تعیین شده در طرح) روبه‌رو خواهد کرد. مهمترین معیارهایی که در استقرار کاربری‌ها باید در نظر گرفته شود، عبارتند از: سازگاری با کاربری‌های مجاور، دسترسی آسان به آن از سوی همگان، رعایت عدالت در توزیع کاربری‌ها و توجه به شرایط مکانی مورد نیاز هر کاربری است (بنیاد مسکن/انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۸). در این پژوهش برای ارزیابی اثر گذاری طرح‌های بر کاربری اراضی، از شاخص‌های تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات، پیش بینی مناسب سمت توسعه‌ی روستا، توجه به بافت‌های با ارزش

تاریخی - فرهنگی، کیفیت دسترسی افراد روستا به خدمات، جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی، توزیع خدمات رفاهی و زیربنایی و میزان رعایت ضوابط و مقررات پیشنهادی استفاده شده است. یافته‌های جدول شماره ۶، نشان می‌دهد که بالاترین میانگین (۳/۴۸) مربوط به شاخص تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات است. شاخص جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی با میانگین (۲/۵۰) کمترین میزان عملکرد را در بین شاخص‌های مورد بررسی دارد. در بین شاخص‌های مذکور، شاخص‌های توزیع خدمات رفاهی و زیربنایی (۰/۱۳۴) و میزان رعایت ضوابط و مقررات پیشنهادی (۰/۰۶۳) رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. همچنین بیشترین درصد همگنی پاسخ گوینان در این بعد، مربوط به تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات با کمترین ضریب پراکندگی (۰/۲۸) و کمترین درصد همگنی پاسخ گوینان مربوط به شاخص میزان رعایت ضوابط و مقررات پیشنهادی است که از بیشترین ضریب پراکندگی (۰/۵۰) برخوردار است.

جدول ۶: میزان اثر گذاری طرح‌های روی شاخص‌های کاربری اراضی در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	شاخص‌ها	میزان اثر گذاری					انحراف معیار	سطح معناداری	رتبه‌بندی میانگین	پراکندگی ضریب
		نقطه زلزله	زیر	موسم	ح	خیابان				
۱	تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات	۱۱/۱	۴۵/۶	۲۹/۹	۷/۴	۶	۰/۹۹	۰/۰۰۰	۳/۴۸	۰/۲۸
۲	پیش بینی مناسب سمت توسعه روستا	۳/۱	۳۴/۸	۳۳/۸	۳۳/۱	۵/۲	۱/۰۰	۰/۰۰۰	۲/۹۷	۰/۳۳
۳	توجه به بافت‌های با ارزش تاریخی، فرهنگی	۱۳/۴	۲۴/۵	۴۱/۳	۹/۱	۱۱/۷	۱/۱۴	۰/۰۰۰	۳/۱۸	۰/۳۵
۴	کیفیت دسترسی افراد روستا به خدمات	۱۱/۷	۱۲/۱	۴۳	۱۷/۴	۱۵/۸	۱/۱۷	۰/۰۰۰	۲/۸۶	۰/۴۰
۵	توزیع خدمات رفاهی و زیربنایی	۲/۷	۲۳/۵	۲۷/۲	۲۹/۵	۱۷/۱	۱/۰۹	۰/۱۳۴	۲/۶۵	۰/۴۱
۶	جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی	۵/۵	۹/۳	۳۴	۳۲/۶	۱۸/۶	۱/۰۶	۰/۰۰۰	۲/۵۰	۰/۴۲
۷	میزان رعایت ضوابط و مقررات پیشنهادی	۸/۱	۱۹/۱	۲۰/۸	۲۵/۵	۲۶/۵	۱/۲۸	۰/۰۶۳	۲/۵۹	۰/۵۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

### طرح‌های و بهداشت محیط روستا

بالاترین میزان عملکرد و شاخص مکان‌یابی یا توسعه‌ی محدوده‌ی گورستان با میانگین ۲/۵۰، پایین‌ترین میزان عملکرد را در بین شاخص‌های بهداشت محیط را به خود اختصاص داده است. بیشتر اهداف طرح هادی به توسعه‌ی فیزیکی و کالبدی در روستاها، به ویژه معابر اصلی محدود می‌شود، بنابراین در تمامی طرح‌ها، دفع فاضلاب و جمع‌آوری سطحی از عملکرد مطلوبی برخوردار است، در صورتی که به سایر ابعاد توجه اندکی شده و بسیاری از شاخص‌های مورد نظر نادیده گرفته می‌شود در روستاهای مورد مطالعه شاخص دفع و هدایت آب‌های سطحی با میانگین ۳/۴۱ در مرتبه‌ی دوم در بین شاخص‌های مورد بررسی می‌باشد.

یکی دیگر از متغیرهای ارزیابی طرح‌های هادی، بهداشت محیط روستاست. آب‌گرفتگی و گل‌آلود شدن معابر در زمان بارندگی، عمده‌ترین مشکل معابرست. بنابراین ایجاد آبرو (کانیو) و جدول‌گذاری معابر برای هدایت آب‌های سطحی به بیرون از بافت فیزیکی، هدایت و همچنین ساماندهی زباله و دفع پساب‌های خانگی، ایجاد و گسترش فضای سبز و جابه‌جایی محدوده‌ی گورستان، از جمله آثار بهداشت محیط روستاست که پس از اجرای طرح‌های قابل توجه است. یافته‌های جدول شماره ۷، نشان می‌دهد که شاخص ایجاد فضای سبز در روستا با میانگین ۳/۷۰،

جدول ۷: میزان اثر گذاری طرح‌های روی شاخص‌های بهداشت محیط در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	شاخص‌ها	میزان اثر گذاری					انحراف معیار	سطح معناداری	میانگین رتبه‌بندی	پراکندگی ضریب
		نقطه زلزله	زیر	موسم	ح	خیابان				
۱	ایجاد فضای سبز در روستا	۲/۲۶	۳۷/۹	۲۰/۸	۱۰/۴	۴/۷	۱/۱۰	۰/۰۰۰	۳/۷۰	۰/۲۹
۲	دفع و هدایت آب‌های سطحی	۲۳/۸	۳۱/۲	۲۱/۵	۱۰/۱	۱۳/۴	۱/۳۱	۰/۰۰۰	۳/۴۱	۰/۳۸
۳	مکان دفع بهداشتی زباله‌ها	۱۳/۸	۲/۳	۲۳/۲	۴۱/۹	۱۸/۸	۱/۲۴	۰/۰۰۰	۲/۸۳	۰/۴۳
۴	کیفیت جمع‌آوری زباله	۸/۴	۲۳/۲	۳۰/۹	۱۱/۱	۲۶/۵	۱/۲۹	۰/۰۰۰	۲/۷۵	۰/۴۶
۵	مکان‌یابی یا توسعه محدوده گورستان	۸/۴	۲۶/۵	۲۳/۸	۲۲/۵	۱۸/۸	۱/۲۲	۰/۰۰۷	۲/۵۰	۰/۴۸
۶	دفع فاضلاب روستایی	۵/۷	۲۲/۱	۲۴/۵	۱۵/۸	۲۹/۵	۱/۲۸	۰/۰۰۰	۵۷/۲	۰/۴۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

ارزیابی آثار طرح‌های بر توسعه‌ی کالبدی روستاها یافته‌های جدول شماره ۸ نشان می‌دهد، که بیشترین تأثیر طرح‌های بر توسعه‌ی کالبدی در روستاهای مورد مطالعه بر دو متغیر مسکن با میانگین (۳/۱۹) و شبکه‌ی معابر با میانگین (۳/۰۰) می‌باشد.

در بین شاخص‌های بهداشت محیط، مکان‌یابی یا توسعه‌ی محدوده‌ی گورستان (۰/۰۰۷) از رابطه‌ی معناداری برخوردار نیست. همچنین بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان در این بعد، مربوط به ایجاد فضای سبز در روستا با کمترین ضریب پراکندگی (۰/۲۹) و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان، مربوط به شاخص دفع فاضلاب روستایی است که دارای بیشترین ضریب پراکندگی (۰/۴۹) است.

جدول ۸: میزان اثر گذاری طرح‌های بر توسعه‌ی کالبدی در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	متغیر	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد
۱	مسکن	۳/۱۹	۰/۶۶۵	۰/۰۳۹
۲	شبکه معابر	۳/۰۰	۰/۷۱۱	۰/۰۴۴
۳	بهداشت محیط	۲/۹۸	۰/۷۸۹	۰/۰۴۶
۴	کاربری اراضی	۲/۸۹	۰/۶۴۴	۰/۳۸۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

ضریب همبستگی اسپیرمن (۰/۸۷۲) بین اجرای طرح‌های روستایی و ارتقاء شاخص‌های محیط زیست و همچنین سطح معناداری به دست آمده برای متغیرهای مذکور، با اطمینان ۹۹٪ بین آنها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بر اساس نتایج به دست آمده و بر اساس ضریب همبستگی اسپیرمن (۰/۹۹۹) بین اجرای طرح‌های روستایی و پیدایش بافت فیزیکی نظام‌مندی در روستا و بر اساس سطح معناداری (۰/۰۰۰) به دست آمده برای متغیرهای مذکور با اطمینان ۹۹٪ می‌توان گفت که اجرای طرح‌های روستایی نقش بسیار مؤثری در پیدایش بافت فیزیکی نظام‌مند در روستاهای مورد مطالعه داشته است.

### میزان همبستگی بین اجرای طرح‌های روستایی و شاخص‌های مورد بررسی

بر اساس جدول شماره ۹، نتایج آزمون نشان می‌دهد، که با توجه به ضریب همبستگی اسپیرمن (۰/۷۴۹) بین اجرای طرح‌های روستایی و ارتقاء شاخص مسکن و همچنین سطح معناداری به دست آمده برای متغیرهای مذکور، با اطمینان ۹۹٪ بین آنها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین با توجه به ضریب همبستگی اسپیرمن (۰/۸۷۲) بین اجرای طرح‌های روستایی و ارتقاء شاخص شبکه معابر و همچنین سطح معناداری به دست آمده برای متغیرهای مذکور، با اطمینان ۹۹٪ بین آنها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و در نهایت با توجه به

جدول ۹: رابطه ضریب همبستگی اسپیرمن بین اجرای طرح‌های با شاخص‌های مورد بررسی

ردیف	متغیر	همبستگی اسپیرمن	sig	نتیجه فرضیه‌های تحقیق
۱	بافت فیزیکی نظامند	۰/۹۹۹	۰/۰۰۰	**
۲	مسکن	۰/۷۴۹	۰/۰۰۰	**
۳	معابر	۰/۸۷۲	۰/۰۰۰	**
۴	بهداشت محیط	۰/۷۷۸	۰/۰۰۰	**
۵	کاربری اراضی	۰/۴۶۴	۰/۰۰۰	**

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳. \*\* معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

بررسی ابعاد مختلف ملاحظه می‌شود که متغیر مسکن‌روستایی با میانگین ۳/۶۳ نسبت به سایر ابعاد از وضعیت بهتری برخوردار است. همان طور که ذکر شد علت آن اعطای وام از طرف دولت و نظارت بر استحکام بنای مسکن روستایی در هنگام ساخت و ساز بوده است.

مطالعه‌ی تأثیرپذیری توسعه‌ی کالبدی روستاهای مورد مطالعه از طرح‌های هادی روستایی گویای این واقعیت است که روستای علاونه فای با میانگین ۳/۴۲ نسبت به سایر روستاها بالاترین رتبه و روستای قاسم زامل با میانگین ۲/۶۰ رتبه‌ی آخر را به دست آورده‌اند. با توجه به جدول شماره‌ی ۱۰، بطور کلی با

جدول ۱۰: رتبه‌بندی روستاهای دهستان کرخه (روستاهای مورد مطالعه) از نظر ابعاد توسعه‌ی کالبدی

رتبه	انحراف معیار	میانگین آثار	بُعدبهداشت محیط	بُعدشبکه معابر	بُعد مسکن	بُعد کاربری اراضی	روستا
۱	۰/۲۵۰	۳/۴۲	۳/۱۰	۳/۴۰	۳/۵۰	۳/۷۰	علاونه فای
۲	۰/۲۶۴	۳/۰۵	۲/۹۰	۲/۸۰	۳/۱۰	۳/۴۰	شیخ زهرا ب
۳	۰/۷۰۰	۲/۸۲	۱/۹۰	۲/۹۵	۲/۸۵	۳/۶۰	جنادله (شیخ طعمه)
۴	۰/۲۳۶	۲/۷۶	۲/۷۴	۲/۶۰	۲/۶۰	۳/۱۰	علاونه ضعیف
۵	۰/۷۲۵	۲/۶۰	۱/۶۲	۳/۱۰	۲/۵۰	۳/۲۰	قاسم زامل
-	۰/۴۳۵	۲/۹۳	۲/۴۵	۲/۹۷	۳/۶۳	۳/۴	کل

مأخذ، یافته‌های پژوهش: ۱۳۹۳

## نتیجه

آزمون نشان داد که بین اجرای طرح‌های روستایی و ارتقاء شاخص مسکن رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین در بررسی شاخص‌های متغیر بهداشت محیط، نتایج آزمون نشان داد که بین اجرای طرح هادی روستایی و ارتقاء شاخص‌های محیط زیست رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد. از این رو می‌توان در اجرای طرح‌های هادی روستایی در آینده، تداوم فعالیت‌بهبودی، مقاوم‌سازی و بهبود مسکن روستایی؛ لزوم حفظ کاربری اراضی به ویژه مزارع کشاورزی و نظارت بر رشد و گسترش مناسب بافت فیزیکی سکونتگاه‌ها روستایی؛ تخصیص اعتبارات کافی و برنامه‌های مدون مالی به منظور اجرای کامل طرح‌ها؛ تعدیل استانداردها و معیارهای اجرایی، به منظور کاهش آثار سوء طرح بر بافت و شبکه‌ی معابر روستاها و ایجاد و گسترش فضای سبز در معابر و مکان‌های عمومی روستاها را باید مد نظر داشت.

با تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در سه دهه‌ی اخیر، قدم‌های اساسی در نظم‌دهی فضایی به فعالیت‌های روستاییان در محیط‌های روستایی کشور برداشته شده است و علی‌رغم کاستی‌های موجود، این طرح‌ها اقدام نسبتاً مؤثری در هدایت توسعه‌ی فیزیکی روستاها محسوب می‌شود. طرح هادی روستایی در حقیقت با ایجاد بستر لازم برای توسعه، رشد و بالندگی روستا طی افق برنامه‌ریزی، به عنوان ابزار نظم‌دهی در بافت کالبدی روستاها مورد توجه قرار گرفته است. در اجرای طرح‌های هادی بهبود وضعیت فیزیکی روستاها در اولویت بوده است. در این مقاله سعی گردید آثار کالبدی اجرای طرح هادی روستایی از دیدگاه ساکنان روستایی مورد ارزیابی قرار گیرد. نتایج تحقیق نشان‌دهنده‌ی عملکرد مثبت اجرای طرح در توسعه‌ی بافت فیزیکی دهستان کرخه است. در بررسی شاخص‌های مربوط به متغیر مسکن، نتایج

## منابع

- آسایش، حسین (۱۳۷۴). کارگاه برنامه‌ریزی روستایی (رشته جغرافیا). دانشگاه پیام نور.
- ازکیا، مصطفی؛ غلامرضاغفاری (۱۳۸۳). توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، نشر نی. تهران.
- اصلانی، رضا (۱۳۷۸). ارزیابی رویکردهای توسعه روستایی ایران در پنجاه سال اخیر، مجموعه مقالات همایش پنجاه سال برنامه‌ریزی توسعه در ایران. مرکز تحقیقات اقتصاد ایران. تهران.
- بحرینی، حسین (۱۳۷۰). مفهوم و مشخصات طرح‌ریزی کالبدی، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی طرح‌ریزی کالبدی (ملی و منطقه‌ای).
- برزو، غلامرضا؛ ایوب شاه‌حسینی؛ کیومرث زرفشان (۱۳۸۹). ارزشیابی کیفی اجرای طرح‌های روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه کاربرد نظریه بنیانی، فصلنامه پژوهش‌های روستایی. سال ۱، شماره ۳، صفحات ۱۷۴-۱۵۳.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۶). راهنمای مطالعات کاربری اراضی، نشر شریف. تهران.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۹). دستاوردهای پژوهش و فناوری بنیاد مسکن و شرکت‌های تابعه، روابط عمومی بنیاد مسکن. تهران.
- باقلانی، کبری (۱۳۸۶). ارزیابی اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان ایلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی. استاد راهنما: سیدحسن مطیعی‌لنگرودی. دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران.
- پژوهشکده سوانح طبیعی (۱۳۸۸). ارزشیابی آثار اجرای طرح‌های هادی روستایی. تهران. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- پورطاهری، مهدی؛ عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری؛ سیدعلی بدری (۱۳۹۰). راهبردها و سیاست‌های توسعه‌ی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (با تأکید بر تجربیات جهانی و ایران)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. تهران.
- تقیلو، علی‌اکبر؛ رضا خسروبیگی؛ یاسر خدایی (۱۳۸۸). ارزیابی آثار طرح‌های هادی در ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، نمونه موردی: شهرستان کمیجان، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا.
- دارابی، حسن (۱۳۸۸). مروری بر تئوری‌های برنامه‌ریزی کالبدی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. معاونت عمران روستایی. تهران.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس. چاپ چهارم. تهران.
- جمشیدیان، مجید؛ نرگس عظیمی (۱۳۸۴). بررسی آثار کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، نمونه موردی: غرب گیلان، نشریه‌ی هنرهای زیبا. شماره ۲۲. صفحات ۵۴-۳۴.
- عزیزپور، فرهاد؛ صدیقه حسینی‌حاصل (۱۳۸۷). مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور (با تأکید بر طرح‌های هادی روستایی)، فصلنامه مسکن و محیط روستا. شماره ۲۷. تهران. صفحات ۵۵-۴۲.
- عنابستانی، علی‌اکبر (۱۳۸۸). ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا.
- عنابستانی، علی‌اکبر؛ محمدحسن اکبری (۱۳۹۱). ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه‌ی کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی. دوره‌ی ۴۴. شماره ۴. صفحات ۱۱۰-۹۳.
- غفاری، رامین (۱۳۹۰). تغییر کاربری اراضی روستایی در طرح‌های هادی مصوب، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: مسکن و بافت، برنامه‌ریزی و طراحی بافت روستایی، جلد دوم. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. معاونت امور بازسازی و مسکن روستایی. چاپ اول.
- سعیدی، عباس (۱۳۷۹). مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت.
- سرتیپی‌پور، محسن (۱۳۸۷). دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، سازمان دهیاری‌ها و شهرداری‌های کشور. تهران.
- شماعی، علی؛ فرشته احمدآبادی؛ حسن احمدآبادی (۱۳۹۳). ارزشیابی آثار اجرای طرح‌های هادی بر سکونتگاه روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان نیشابور)، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی سال ۳. شماره ۶. صفحات ۸۸-۷۵.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۲). سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان تربت حیدریه ۱۳۶۵، ۷۹، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی. شماره ۴. صفحات ۴۱-۵۴.
- مظفر، فرهنگ؛ سیدباقر حسینی؛ محمد سلیمانی (۱۳۸۷). ارزیابی آثار اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، نشریه علوم طبیعی. سال ۵. شماره ۳. صفحات ۱۱-۳۲.
- Chery, M, Kelly, et al (2006). Promoting physical activity in communities: Approaches for successful evaluation of programs and policies, Evaluation and program planning 29, PP:280-292.
- Isabel, p. et al (2009). Tourist preferences for rural house stays: evidence from discrete modeling in Spain, tourism management 30, PP:805-811.